

MATOŠ I LEDOLOMAC NA MATURI

1. Uvod

Otkad je u Hrvatskoj uvedena državna matura, svake se godine pojave neki problemi, neki s razlogom, a neki i bez razloga. Treba odmah na početku reći da u izradi pitanja i u samoj organizaciji sudjeluje dosta ljudi koji taj posao profesionalno odrađuju, ali kako je ljudski griješiti, uvijek je moguća neka pogreška. U ispitnom su materijalu iz hrvatskoga jezika pitanja o jeziku, a vjerujemo da su takva bila i pitanja o književnosti,¹ na maturi 2013. godine bila ispravno postavljena, nedvosmislena, a i odgovori koji su se priznavali ne dovede taj ispit u bilo kakvu sumnju. Zašto onda uopće otvarati tu temu kad je sve sa sadržajne strane u redu? Kad se uzme u obzir nastavni program, udžbenici iz hrvatskoga jezika i relevantna kroatistička literatura, sve je onako kako treba biti pa prema tomu mora se zaključiti da sastavljači ispitnoga kataloga nisu nigdje pogriješili. Ispitni katalog recenziraju vrhunski znanstvenici, dakle u ovom slučaju kroatisti. Sa znanstvenoga motrišta dva su pitanja² iz gramatike hrvatskoga jezika za višu razinu s mature 2013. sporna. Vjerojatno će se svi složiti da na državnoj maturi ne smije biti nikakve sjene, dakle nijedno pitanje ne smije biti izvor različita mišljenja. U znanosti postoje stvari o kojima znanstvenici nemaju jednako mišljenje. I to je normalno, a i dobro je za napredak znanosti. S objašnjenjem koje ćemo iznijeti uz dva pitanja ne moraju se svi složiti, ali već samo postojanje mogućnosti da se uopće ospori ispravnost baca sjenu na obavljene recenzentski posao.

¹ Unatoč tomu što je bilo sporno jedno pitanje koje je naknadno svima priznato.

² Kad kažemo pitanje, mislimo na samo pitanje, ponudene odgovore i priznati točan odgovor.

Smatramo da zbog toga jednostavno nisu ni trebala stajati na ispitnom listiću, odnosno da sve što sa znanstvenoga stajališta može biti predmetom sporenja ili različita tumačenja, ne smije biti u ispitnom katalogu.

Jedno se sporno pitanje odnosi na kategoriju određenosti, a drugo na tvorbu. Prvo je posljedica pogrešnoga kroatističkoga naučavanja pa odatle i pogrešnoga tumačenja kategorije određenosti u hrvatskim jezičnim udžbenicima. Što se pak tiče pitanja iz tvorbe, ono je na prvi pogled zaista ispravno, a ispravnost se potvrđuje i u Babićevoj *Tvorbi*, dosad najopsežnijoj i najtemeljitijoj knjizi o toj disciplini u nas. Pa u čem je problem?

2. Matošev sonet

Pitanje broj 59 glasilo je: U kojoj je rečenici upotrijebljen određeni pridjev? Ponuđena su četiri odgovora:

- A. Voljeli su slušati toga pjevača izrazito duboka glasa.
- B. Uživali su u njegovoj interpretaciji Matoševa soneta.
- C. Nikako nisu uspijevali pronaći jakog protivnika.
- D. Na boksačevu su se licu vidjeli tragovi udaraca.

Kao ispravan odgovor priznat je odgovor pod C: *Nikako nisu uspijevali pronaći jakog protivnika*. Na prigovor da je odgovor pod B točan (pritom se nije ulazilo u /ne/točnost drugih odgovora), stiglo je iz Nacionalnoga centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja ovo kratko obrazloženje odbijanja prigovora:

„U C. primjeru pridjev jakoga ima nastavak za tvorbu akuzativa jednine određenih pridjeva -oga.³ U A. primjeru pridjev

³ U odgovoru je nastavak -og, što je još samo jedan dokaz da postoji normativni nered u poglavljima o navescima. Jedno se propisuje, a drugo se piše, usp. Hudeček i Mihaljević (2010: 102): „Navezivanje pridjevnih zamjenica muškog i srednjeg roda u genitivu, dativu i lokativu smatra se odlikom dobrog stila.“ (Podcrtala B. T.)

duboka, u B. primjeru pridjev Matoševa i u D. primjeru pridjev boksačevu sklanjaju se kao neodrešeni (sic!) pridjevi.“

Nije priznat odgovor pod B pa je to bio poticaj da raspravimo to pitanje.⁴ Ako se zna da je on interpretirao Matošev, a ne Michelangelov ili Paljetkov sonet, kako je moguće da je pridjev Matošev neodrešeni pridjev? Upravo je suprotno! Školskim rječnikom rečeno, ovdje je pridjevom određeno *koji/čiji* je to sonet, a ne *kakav* je to sonet, a istina je da je zapravo imenica *sonet* određena jer se zna o čijem je sonetu riječ. Na temelju ponuđenih četiriju primjera i odgovora Nacionalnoga centra zaključuje se da se kategorija određenosti veže uz sklonidbu pridjeva, što je potpuno pogrešno jer je kategorija određenosti sintaktička kategorija.

U časopisu *Jezik* u povodu 400. obljetnice izlaska Kašićeve gramatike objavljen je članak *Dopune hrvatskoj gramatici* (Tafra 2004) u kojem je, među ostalim, predloženo da se u hrvatske gramatike umjesto triju sklonidbenih vrsta unese pet (a, e, i, pridjevna i nulta), zatim da se u morfologiji pridjeva opiše samo sklonidba bez kategorije određenosti te da se unesu izmjene u opis kategorije roda. O kategoriji određenosti napisano je tada (Tafra 2004: 172–173) ovo:

„Kad se pridjevi razvrstaju u podrazrede, tad treba opisati njihovu sklonidbu. Nju treba svakako odvojiti od kategorije određenosti koja je sintaktička kategorija i koja se ne opisuje u morfologiji. Prema hrvatskim gramatikama izlazi da je kategorija određenosti morfološka kategorija pridjeva jer sve sadrže odjeljke o sklonidbi određenih i neodređenih pridjeva. Na taj se način dvostruko griješi jer ona nije ni pridjevna kategorija ni morfološka kategorija. I u gramatikama i u jezikoslovnim se radovima hrvatski jezikoslovci uporno drže

⁴ U dobroj namjeri da se dođe do istine htjedoh objasniti o čem je riječ (bodovi maturantu nisu bili uopće potrebni), ali ne doprijev dalje od porte Nacionalnoga centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja i telefonskoga razgovora s osobom koja se nije smjela predstaviti, a kojoj sam se ja pristojno predstavila. No, ionako je ovo znanstveno, a ne administrativno pitanje, pa bi rasprava o njem trebala potaknuti profesore hrvatskoga jezika da slijepo ne vjeruju nama znanstvenicima.

dijakronijske slike sklonidbe pridjeva. To što su se svi pridjevi sklanjali po dvjema sklonidbama, odnosno što je u složenoj sklonidbi anaforička zamjenica (drugi dio pridjevne složenice) imala funkciju određenoga člana pa je tako određenost imala morfološku oznaku u jednom sklonidbenom tipu, nije razlog da se i dalje kategorija određenosti veže uz sklonidbu pridjeva jer je današnja pridjevna sklonidba promijenjena u odnosu na staro stanje: jedni se pridjevi sklanjaju po obje (većina opisnih), jedni samo po jednoj (većina odnosnih). Ni pridjevni podrazredi nisu podjednako raspoređeni prema sklonidbi.

Današnja je sklonidba pridjeva manjim dijelom ostatak stare sklonidbe, ali se sa sinkronijskoga stajališta nikako ne može govoriti o sklonidbi određenih i neodređenih pridjeva. U morfologiji je potrebno govoriti o dvjema sklonidbenim vrstama, imeničnoj i pridjevno-zamjeničnoj. Opisni se pridjevi sklanjaju po obje: *lijep* i *lijepi* (izuzetke treba pobrojiti, npr. *žarki*, *jarki*), ali se i odnosni također sklanjaju po obje, no kod njih je odnos ili-ili, jedni se sklanjaju po jednoj (*bukov*), a drugi po drugoj (*gradski*). Te se dvije vrste sklonidbe mogu nazvati i drukčije, ali je bitno da je riječ o dvjema. Hoće li neki od tih oblika biti ‘predodređeni’ kao oznaka kategorije određenosti, to za morfologiju i nije važno. U rečenicama *Obzor je crven* i *Obzor je žarki* prvi je pridjev prema našim gramatikama ‘neodređeni’, a drugi je ‘određeni’, a zapravo oba izriču neodređenost.

Odnosni pridjevi *bukov* i *gradski* sklanjaju se po dvjema vrstama, ali *bukov* nije po tome neodređeni pridjev, a *gradski* određeni. To može razriješiti samo kontekst. O kontekstu također ovisi kad će jedan te isti pridjev izricati određenost, a kad neodređenost: *Onaj mi se sestrin kaput jako sviđa* i *Nedostaje mu sestrine ljubavi*.“

Iako je očito da se kategorija određenosti ne treba vezati uz sklonidbu, gramatike su inercijom zadržale stari način opisa.⁵

⁵ Jednako tako pogrešno opisuju apoziciju, iako je iz mnogih primjera „na predikacijskom načelu sa strukturnoga ... gledišta neupitno“ (Sesar 2013: 105) koja imenica „poblje određuje drugu imenicu“ (definicija apozicije u našim gramatikama), npr. Rijeka *Dunav* *jako je nabujala* (a ne *nabujao*).

Naime, rječnici i udžbenici uglavnom se rade kompilacijom pa su zatvoreni za recepciju novih spoznaja koje se sreću u znanstvenim člancima.⁶ Kroatistika je konačno dobila suvremen udžbenik koji je ugradio nova jezikoslovna dostignuća. Riječ je o *Uvodu u jezičnu morfologiju* Ivana Markovića. U toj su knjizi oživotvoreni neki od prijedloga iznesenih u spomenutom članku iz *Jezika*⁷ pa se tako imenice razvrstavaju u pet sklonidbenih vrsta, a sklonidba se pridjeva odvaja od kategorije određenosti te se pridjevi razvrstavaju u tri sklonidbene vrste na osnovi formalnoga kriterija – njihovih nastavaka. Marković opravdano kategoriju određenosti ne veže uz sklonidbu pridjeva kao što to čine svi dosadašnji gramatičari. S obzirom na temu ovoga članka dovoljno je navesti što Marković (2012: 310) kaže o pridjevima tipa *Matošev*:

„Podrazumijeva se da tzv. određena deklinacija znači određenost, a tzv. neodređena neodređenost, pa onda primjerice i to da su pridjevi sa sufiksima *-ov/-ev, -in* (npr. *bratov, očev, Petrov, sestrin, Anin*) ‘neodređeni’, a upravo je suprotno – ti pridjevi ‘određeni’ su, odnosno imenički pojam uz koji dolaze određen je kao ono što pripada točno određenom, izdvojenom i pojedinačnom entitetu.“ Tomu ne treba ništa više dodati, ali svakako treba mijenjati opis pridjeva u udžbenicima.

Čini se da je prije dvjesto godina „lički pop“ Šime Starčević „u nezrilom viku od dvadeset i sedam ne svarshenih gòdinah“ (Starčević 1812: 113) dobro znao da se ta univerzalna jezična kategorija u hrvatskom jeziku (svaki jezik ima svoje načine izricanja određenosti) može izreći raznim načinima pa on osim pridjeva navodi primjere generičke upotrebe imenica, zatim upotrebu superlativa, glagolskoga i pridjevnoga vida, nekih zamjenica, dalje navodi pune oblike ličnih zamjenica i glagola *biti* kao gramatička sredstva za izricanje određenosti onoga što imenica znači.

⁶ O tom više u: Tafra 2002b.

⁷ Knjiga zaslužuje sve pohvale jer su studenti kroatistike konačno dobili izvrstan jezični priručnik. Šteta je jedino što barem u bilješki, a to bi bilo pošteno, nije navedeno odakle su došle inovacije u morfološki opis pa bi studenti mogli uz morfologiju naučiti štogod i o znanstvenoj čestitosti.

Koje je znanje o pridjevima ovogodišnji maturant mogao ponijeti? U nižim je razredima osnovne škole morao iz teksta izdvojiti pridjeve i razvrstati ih u opisne, posvojne i gradivne i tad je zastao pred pridjevom *školski*. Dobivši objašnjenje da je to posvojni pridjev, nikako mu nije išlo u glavu kako pridjev u *školska torba* može biti posvojni kad je torba njegova, a nije školska. A kad se otvore jezikoslovni priručnici, uopće nije jasno koje vrste pridjeva ima hrvatski jezik jer jedni imaju jedne, a drugi neke druge. Na kraju srednjoškolskoga obrazovanja učenik je doznao da je u rečenici *Uživali su u njegovoj interpretaciji Matoševa soneta* pridjev *Matošev* neodređeni umjesto da su ga naučili da se taj pridjev sklanja po imeničnoj sklonidbi i da gramatičke kategorije dobiva od imenice uz koju stoji.

3. Što radi ledolomac?

Drugo sporno pitanje, pitanje broj 68 glasilo je: Koja je riječ nastala složeno-sufiksalsnom tvorbom? Ponudene su četiri imenice:

- A. ledolomac
- B. lovočuvar
- C. romanopisac
- D. rovokopač.

Od ponuđenih četiriju imenica priznat je točnim odgovor A, dakle *ledolomac*. Međutim, tvorba se riječi *ledolomac* može tumačiti na nekoliko načina, od kojih jedan jest zaista da je riječ nastala složeno-sufiksalsnom tvorbom. No, i druge tri imenice mogle bi biti također složenice sa sufiksom *-ac*, *-ar* i *-ač* jer sve imaju imeničnu i glagolsku osnovu, spojnik *-o-* i sufix. Upravo ih tako i tumači Klajn (2002: 56): „Drugi deo se pakatkad oblikom poklapa sa samostalnim rečima, pre svega sa imenicama *borac*, *pisac*, *tvorac*, *lovac*, *livac* i *znanac*. Da ne bismo razdvajali ono što očigledno pripada istom tvorbenom obrascu, mi smo i takve složenice uvrstili među imeničko-

-glagolske.“⁸ Kao što je *ledolomac* ‘brod koji lomi led’, tako je *romanopisac* ‘osoba koja piše romane’ pa je očito da na postavljeno pitanje nema jednoznačnoga odgovora.

U svim se radovima o tvorbi u nas polazi od Babićeve knjige pa ćemo i mi. Babić daje više primjera za različito tumačenje tvorbe nekih riječi (npr. *kradljiv-ac* i *krad-ljivac*). Za tvorbu složenica kaže: „Mnoge složenice istoga morfološkoga sastava mogu se protumačiti na dva načina: kao izvedenice od složenih pridjeva i kao složenice složeno-sufiksalne tvorbe“ (Babić 1986: 62). Tako se i tvorba imenice *ledolomac* može tumačiti na dva načina, kao izvođenje i kao slaganje.

3.1. Izvođenje

Imenica *ledolomac* nastala je sufiksacijom, a moguće su dvije osnove:

a. imenična *ledolom*

Složenica *ledolom* iz istoga tvorbenoga tipa kao što su *snjegolom*, *brodolom* potvrđena je u *Rječniku hrvatskoga jezika* urednika Jure Šonje pa može biti motivirajuća riječ. Tako bi imenica *ledolom-ac* ‘brod koji služi za ledolom’ išla u isti tvorbeni tip kao i *brodolom-ac* ‘čovjek koji je doživio brodolom’.

b. pridjevna *ledoloman*

Babić (1986: 62) dopušta da se takve imenice tvore izvođenjem od pridjevne složenice jer je izvođenje češće od slaganja i jer je otpridjevna tvorba sufiksom *-ac* veoma plodna, a i tako se dobiva manji broj tvorbenih tipova. U tom bi slučaju imenica *ledolomac* ‘ledolomni brod’ išla u isti tvorbeni tip kao i *dugokljunac* (‘dugokljuna ptica’).

Klajn (2002: 95) navodi primjer *ledolomni aparat* iz *Rečnika srpskohrvatskoga jezika* Matice srpske pa je taj tip tvorbe, dakle, potvrđen i nije izmišljen.

⁸ Klajnovi se primjeri donose transliterirani iz ćirilice u latinicu.

Slijedeći Babića da „svaka riječ koja u sebi ima dvije ili više osnova ne mora biti složena, nego može biti i izvedenica“ (Babić 1986: 31), imenica se *ledolomac* može smatrati izvedenicom koja je nastala sufiksacijom od imenične ili od pridjevne osnove.

3.2. Slaganje

I ovdje su moguća dva tumačenja.

a. Babić (1986: 62–63) u poglavlju Složeno-sufiksalna tvorba daje tvorbenu formulu: *im.* + *-o-* + *glag.* + *-ac* po kojoj se tvore složene koje uglavnom označuju čovjeka, npr. *bogomoljac*, *čovjekoljubac*, *vatrogasac* itd., a rjeđe što drugo, npr. plovila: *ledolomac*, *minolovac*, *minonosac* ... Prema tomu tvorenica *ledolomac* bila bi imenično-glagolska složena tipa *vatrogasac*, dakle *led-o-lom-ac* ‘onaj koji lomi led’. Tada bi odgovor pod A na maturi bio točan.

b. Budući da je potvrđena imenica *lomac*⁹ (Parčić 1901) koja se uklapa u tvorbu ostalih *nomina agentis* (*lovac*, *glumac*, *mlatac*, *selac*), imenica *ledolomac* ne bi se po tvorbi razlikovala od ostalih triju imenica koje su dane kao odgovor na postavljeno pitanje. U tom bi slučaju imenica *led-o-lomac* išla u isti tvorbena tip s imenicom *lov-o-čuvar*, *roman-o-pisac* ili *rov-o-kopač*. Tu motivaciju čini slikovitom i šiljasti nož (u filmovima ubojito sredstvo) koji služi za razbijanje leda. Mogao bi se zvati *lomac leda*, iako njegovu funkciju u suvremenom svijetu tehnike preuzima *ledomat*. Brod zapravo i ne lomi led, nego ga razbija. Da se zove *ledorazbijač*, ne bi bilo sporno da pripada tomu tvorbenom tipu.

Zaključno, imenica *ledolomac* može se tvorbena, kako smo vidjeli, prikazati na četiri načina. S obzirom na to da je moguće višeznačno tumačenje tvorbe riječi *ledolomac*, ali i ostalih triju primjera, postavljeno pitanje na maturi ne nudi jednoznačan odgovor i zato nije trebalo ni biti na ispitu. Tek se

⁹ Pronađena je suvremena potvrda: „No to ne znači da je Franjo bio mušičavi anarhist i redolomac“ (Kovačić 2013).

uključivanjem semantičke analize može odrediti najvjerojatniji tvorbeni tip za imenicu *ledolomac* i za druge tri riječi u ispitnom pitanju. No, to za njegovo osporavanje nije ni bitno.

4. Rječotvorni dodatak

Raspravljanje o tvorbi riječi *ledolomac* nameće dva sporna pitanja koja jezikoslovna kroatistika dosad nije ni postavljala pa ćemo ukratko nešto i o njima.

4.1. Što je u rječotvorju $-(a)c$?

Koliko nam je poznato, pisanje sufiksâ u kojima se nalazi nepostojano *a* nije nikad dovedeno u pitanje. Uobičajeno je da se u hrvatskom jezikoslovlju nepostojano *a* u sufiksima piše u zagradama, npr. $-(a)c$, $-(a)n$, $-(a)k$ itd. S obzirom na to da i u imenica i u pridjeva u tvorbenoj raščlambi uvijek podliježu nominativni oblici, tzv. kanonski likovi, ispravnije bi bilo navoditi sufiks u njegovu liku kakav je u nominativu, dakle *-ac*, *-an*, *-ak*. Naime, nepostojano *a* pripada morfologiji, točnije sklonidbi, a ne rječotvorju. S rječotvorjem ima veze samo pri određivanju tvorbeno osnove riječi koja ga ima, ali nije samo ono „krivac“ za alterniranje osnove (leksičkoga morfema), ima i drugih „krivaca“ pa se ne obilježavaju u rječotvorju (npr. *vrab-ac*, *vrab-*). Ako se pak želi razlikovati $-(a)c$, $-(a)n$, $-(a)k$ od *-ac*, *-an*, *-ak*, tada treba tu razliku ispravno označiti dužinom: *-ak* i *-āk* ili, ako su homonimni, obrojčavanjem: $-\phi^1$ i $-\phi^2$, $-a^1$ i $-a^2$ itd. U znanosti je važno strogo lučenje razina, a to znači da su sufiksi u ovom slučaju činjenica rječotvorja, a nepostojano *a* činjenica morfologije. Označivanje dužine i gramatičke homonimije bilo bi metodološki ispravnije nego negiranje činjenice da je sufiks, primjerice, u *ledolomac* zaista *-ac*.

4.2. Koliko je riječ *ledolomac*?

Postavljeno pitanje u naslovu može se činiti besmisleno jer se očekuje samo jednoznačan odgovor. No, to se pitanje

nužno nameće nakon što se pročita u kroatističkoj literaturi da u hrvatskom jeziku postoje dvije glagolske imenice *crvenjenje* i još k tomu da su homonimi. Značenja 'lomac leda', 'brod koji lomi led', 'brod koji služi za ledolom' i 'ledolomni brod' potječu iz tvorbenoga procesa kojim je ta riječ nastala i otkrivaju višestruku motivaciju riječi *ledolomac* pa ih svrstavamo u tvorbenu semantiku. Četiri su moguća tvorbena puta od kojih svaki na kraju završava tvorenicom *ledolomac* te se zapravo teorijski može govoriti o četirima tvorenicama ako zasad uvjetno, u nedostatku drugoga prihvatljivoga naziva, suzimo značenje naziva *tvorenica* na svaki pojedinačni tvorbeni model. Sa stajališta leksičke semantike tvorbom je (a ne, na primjer, posuđivanjem ili kalkiranjem) nastao jedan jednoznačni leksem.

Hrvatski se jezikoslovci ne slažu u broju i vrsti tvorbenih načina¹⁰ te se često isti primjer navodi kao uzorak različitih tvorbenih načina, što povlači za sobom i različite semantičke preoblike. Najjednostavniji je tvorbeni tip u kojem je jednoznačno određena motivirajuća riječ: *bubnjić* < *bubanj*. U tom je slučaju tvorenica i tvorbenosemantički (dem. od *bubanj*) i leksičkosemantički (1. mali bubanj, 2. *anat.* tanka opna na dnu zvukovoda u uhu) jedna jezična jedinica. Ovdje ćemo samo otvoriti pitanje višestruke motivacije na primjerima homografskih izvedenica¹¹ da pokažemo odnos tvorbene i leksičke semantike. Dakle, sasvim je „normalno“, iako ne često, da se od dviju¹² motivirajućih riječi izvođenjem dobiju dvije riječi jednakih izraza (dva homografa). Postavlja se pitanje je li moguće da u tom slučaju od dviju motivirajućih riječi nastane jedna riječ, ili uvijek nastaju dvije riječi, a ako su dvije, jesu li one homonimi s obzirom na jednake izraze ili možda nisu. Da bismo vidjeli svu tvorbenu dinamiku, uključit ćemo slučaj kad od jedne motivirajuće riječi nastanu dvije tvorenice i dva heterofonska homografska leksema. Nekoliko je mogućnosti,

¹⁰ Vidi ovdje *Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku*.

¹¹ Složenice zasad ostavljamo po strani.

¹² Obično su dvije, a može ih biti i više kao što pokazuje i *ledolomac*.

a navodimo samo tipične, bez nastojanja da obuhvatimo sve tipove jer to nije predmet ovoga rada, uz napomenu još jednom da je naziv tvorenica ovdje upotrijebljen samo za rezultat tvorbene analize:

	motivirajuća riječ (MR)	primjer	tvorbena semantika	leksička semantika	primjer
A	dvije MR istoga korijena	<i>zvono</i> <i>zvoniti</i>	dvije tvorenice jednakih izraza	jedan leksem	<i>zvonar</i>
B	dvije MR različita korijena	<i>jarak</i> <i>jarac</i>	dvije tvorenice jednakih izraza	dva leksema (homonima)	1. <i>jarčić</i> 2. <i>jarčić</i>
C	dvije (ili više) MR istoga korijena	<i>studij</i> <i>studija</i> <i>studio</i>	tri tvorenice jednakih izraza	dva leksema (homonima)	1. <i>studijski</i> 2. <i>studijski</i>
D	jedna MR	<i>krava</i>	dvije tvorenice	dva leksema	<i>kravětina</i> <i>krävetina</i>

Tablica zorno pokazuje složen odnos tvorbene i leksičke semantike. Gortan-Premk (2002) koncepciju tvorbenoga rječnika ilustrira tvorbenim gnijezdom *zvono* u kojem su dvije izvedenice: *zvonar* (< *zvono*) 'onaj koji lije zvona'¹³ i *zvonar* (< *zvoniti*) 1. 'onaj koji zvoni u zvona', 2. 'životinja koja nosi zvono (obično ovan predvodnik)'. Šonje ima, s pravom, jednu natuknicu koja ima tri značenja: 1. 'crkvenjak koji zvoni u crkvena zvona', 2. 'glazbenik koji svira na zvono', 3. 'ljevač zvona'.¹⁴ Na tom se primjeru vidi koliko je u znanosti važno pravilno odrediti razinu na kojoj se predmet proučava. Za tvorbenu su semantiku dvije riječi *zvonar*, ona s imeničnom osnovom prvostupanjska je izvedenica (*zvono* > *zvonar*), a ona s glagolskom osnovom drugostupanjska je izvedenica (*zvono* > *zvoniti* > *zvonar*). Stoga je u tvorbenom rječniku zaista ispravno postojanje dviju homografskih natuknica *zvonar*.¹⁵ Za leksičku je semantiku to jedna višeznačna riječ, jed-

¹³ Značenja su autoričina.

¹⁴ Očito da obrađivač i urednik nisu mislili na dvije tvorbene osnove jer bi obrojčavanje značenja bilo drugačije, a nisu ni primijetili da im navedeni frazem *ići kao stoka za zvonarom* otkriva još jedno značenje.

¹⁵ U češkom su to dvije riječi: *zvonar* 'zvonoljevač' i *zvoník* 'onaj koji zvoni'.

na zbog semantičke kohezije, pa je ispravno u općem rječniku postojanje samo jedne višeznačne natuknice. Nije sporno da su 1. *jarčić* i 2. *jarčić* homonimi, ali ne samo zato što su te homografske i homofonske umanjene tvorene od dviju imenica nego i zato što te dvije izvedenice nemaju nikakve značenjske veze. Imenice *studij*, *studija* i *studio* imaju zajednički latinski korijen *stud-* pa i dio semantičkoga sadržaja svoga zajedničkoga korijena. Za ovu temu nije toliko bitno kako su te riječi nastale i kojim su putem došle u hrvatski jezik (premda u tom leži razlog udaljavanju značenja *studio*) jer nas zanimaju njihovi pridjevi. Od sve tri imenice odnosni pridjev glasi *studijski* pa se postavlja pitanje koliko je tu pridjeva. S obzirom na to da su *studij* i *studija* značenjski povezane riječi jer je riječ o proučavanju, istraživanju neke struke ili predmeta (*studij zaštite prirode i okoliša*) i o rezultatu proučavanja, istraživanja (*studija o utjecaju na okoliš*), postoji značenjska kohezija između njihovih pridjeva zbog čega je riječ o višeznačnom pridjevu¹⁶ koji nema nikakve značenjske veze s pridjevom *studijski* 'koji se odnosi na studio' pa su stoga to dva homonimna pridjeva.

Tvorba se riječi u nas obično shvaća kao mehaničko nizanje tvorbenih morfema, ali se morfemska raščlamba teško može provesti isključivo uz pomoć gramatičkih kriterija bez uključivanja i semantičkih.¹⁷ Njihovom se kombinacijom dobivaju tvorbeni tipovi koji bi trebali obuhvaćati što veći broj tvorenica. Ima pak riječi koje se mogu raščlaniti različito pa se takve riječi svrstavaju u različite tvorbene tipove jer je motivacija višestruka (npr. *ledolamac*). Kad motivirajuće riječi nemaju zajednički korijen, a rezultati su tvorbe na izraznoj razini jednaki, jasno je da su tada u pitanju dvije riječi, odnosno homonimi: 1. *jarčić* < *jarak*, 2. *jarčić* < *jarac*. Što pak biva kad dvije motivirajuće riječi imaju zajednički korijenski morfem i kad daju dvije tvorenice jednaka izraza kao u primjeru *crve-*

¹⁶ Hudeček i Mihaljević (2009) nemaju dva značenja, nego imaju samo prvo značenje 'koji se odnosi na studij'.

¹⁷ Raffaelli i Kerovec (2008) uvjerljivo dokazuju neraskidivost gramatike i semantike u tvorbenoj analizi.

njenje? Činjenica je da od glagola *crveniti* izvođenjem nastaje glagolska imenica *crvenjenje* i da od glagola *crvenjeti se* također nastaje glagolska imenica *crvenjenje*. Ima u jezicima, pa i u hrvatskom glagolâ koji mogu biti i prijelazni i neprijelazni, npr. *ručati*, *večerati*. Višeznačnost gramatičkih kategorija (promjena roda u jednini i množini, promjena broja, prijelaznost/neprijelaznost itd.) događa se unutar iste riječi i ne utječe na derivaciju. Leksikografi često zaborave opisati promjene gramatičkih kategorija, npr. *Školski rječnik* (ŠRHJ) nema uz natuknicu *čekati* odrednicu za neprijelaznost, dok je Šonje pogriješio stavljajući dvije obročane natuknice (kao da su homonimi) *čekati*. Kategorija prijelaznosti ima svoje gramatičke oznake samo kod jedne skupine glagola u kojoj su *crveniti* i *crvenjeti se*. Postavlja se pitanje zašto riječ ne bi mogla imati višestruku motivaciju ako dijete može imati dvije mame i dvojicu tata.¹⁸ Sve je moguće, čak i to da se jedna tvorenica „razdijeli“ u dvije riječi, odnosno da se razjednači. Gledano dijakronijski, od *krava* je najprije tvorena uvećanica *kravetina*, a potom su razjednačivanjem nastala dva leksema s različitim naglaskom pa je naglasak postao zapravo novo tvorbeno sredstvo kao što je i afiks.¹⁹ Sinkronijski su to dva tvorbeno tipa jer u izvođenju sudjeluju dva sufiksa: *-etina* i *-ëtina*, dakle *krav* + *-etina* > *kràvetina* i *krav* + *-ëtina* > *kravëtina*.

Babić je (1986) utvrdio da nije rijetka mogućnost višestruke motivacije, npr. *brijati* > *brijačnica* ‘prostorija u kojoj se brije’, *brijač* > *brijačnica* ‘prostorija u kojoj radi brijač’, ili pak dvosmjerne motivacije, npr. *ribar* ↔ *ribarstvo*. Iako se imenice tipa *ribarstvo* definiraju redovito kao ‘posao koji radi x’, odnosno ‘zanimanje koje ima x’, moguća je, bez obzira na prihvatljivost, semantička preoblika da je *ribar* ‘osoba koja se bavi ribarstvom’. Babić je, dakle, otvorio pitanje dvostruke (a može i višestruke) motivacije, ali ona, a pogotovo ne dvosmjerna, još u kroatistici nije sustavnije istraživana.

¹⁸ Naslov domaćega kulturnoga filma *Imam dvije mame i dva tate* pogrešan je (usp. *Oba, obadva* u knjizi Tafra 2005a).

¹⁹ Usp. ovdje članak *Rječotvorni modeli u hrvatskom jeziku*.

Međutim, pojavilo se drugačije mišljenje (Hudeček i Miha-
ljević 2009: 176): „Tvorenice od dviju različitih riječi mogu
imati isti²⁰ izraz. Mišljenja smo međutim da je tada nužno riječ
o homonimnim, a ne o polisemnim riječima. Stoga se u ovome
radu osobito zalažemo za načelo da su istoizrazne tvorenice
od različitih riječi homonimi, bez obzira na to što riječi od
k njih su tvorene (pa tako i istoizrazne tvorenice) mogu imati
zajednički sem.“ Autorice tako smatraju da postoje dva ho-
monima: 1. *crvenjenje* i 2. *crvenjeti se* jer su dvije motivirajuće
glagolske riječi: *crveniti* i *crvenjeti se* od kojih su nastale dvi-
je izvedenice. Pritom nisu objasnile što je tomu tvorbenomu
paru zajedničko s tvorbenim parom *jarčić*. Zar samo činjenica
da su oba para nastala sufiksacijom i da su homografi? Jesu
li samo zato homonimi? S formalnoga stajališta to jest tako
jer su od dvaju glagola nastale dvije tvorenice. Budući da mo-
tivirajuće riječi pripadaju istomu tvorbenomu gnijezdu, i one
i motivirane riječi imaju barem jedno zajedničko značenjsko
obilježje pa proglašavanje homonimima značenjski povezanih
riječi ruši glavni uvjet za homonimiju: da bi bile homonimi,
riječi ne mogu imati nijedno zajedničko semantičko obilježje.
Sva značenja glagolske imenice *crvenjenje* (1. ‘bojenje čega u
crveno’, 2. ‘postajanje crvenim’, 3. ‘isticanje crvenom bojom’)
imaju previše zajedničkih semantičkih obilježja, kao uosta-
lom i primjer *zvonar*, da bi se polisemična struktura takvih
tvorenica uopće mogla dovesti u pitanje. Dokle može skrenuti
identifikacija riječi ako se ne uzima u obzir semantička kohe-
zija, ali i motivacijska višestrukost, odnosno poligeneza nekih
riječi, ili ako se zanemari višeznačnost gramatičkih kategori-
ja, pokazuju dvije natuknice *bol* u Šonje i u ŠRHJ samo zato
što je ta riječ dvorodovna. Valjano tumačenje nastanka novih
riječi nije moguće ako se primijene samo gramatički kriteriji
bez uključivanja semantike. No, to je posebna tema koja je
daleko od gimnazijskoga znanja potrebna za maturu i koja
traži opširniju raspravu.

²⁰ Dvije riječi ne mogu imati *isti* izraz, nego mogu imati samo *jednake* izraze.